

Kapitalizmin Üçüncü Krizi Karşısında Türkiye Ekonomisi^{1*}

Aynur UÇKAÇ**

Özet: 1873'den 2008'e dek uzayan kapitalizmin uzun kriz tarihinin incelenmesinde sistem çözümülemesi yapılamadığından, krizlerin oluşum nedeni hakkında anlamlı bir yanıt üretilememiştir. Neoklasik iktisat öğretisi ekonomik sistemin dokusunu analiz edip, işleyişine ilişkin teori ortaya koyamadığı için zaman içindeki olası değişim ve dönüşümlere ilişkin de bir kanaate varamamaktadır. 2008 çöküşünün analizi ve krize bağlı olarak merkez ekonomilerin çevresel konumlu ülkeleri etkileme sürecinin anlaşılabilmesi açısından, öncelikle başta krizin merkezi olan ABD ve diğer Avrupa ülkelerindeki gelişmelere ve söz konusu olumsuz gelişmelere zemin hazırlayan finansal süreç eğilmek gerekmektedir. 2008 krizinin kapitalizmin çağımızdaki en gelişmiş dokusunu oluşturan ABD'de başlayıp, genellikle AB ekonomilerine sıçrayarak merkez ekonomilerde etkili olmuş olmasına rağmen, çevresel ekonomi konumunda bulunan Türkiye'yi de finansal kesimden ziyade reel ekonomi alanında ciddi bir şekilde etkilemiştir. 2008 krizinin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkisini görebilmek için, IMF istikrar programının uygulandığı 2000 yılından günümüze kadar ki yürüyüş çizgisini izlemek gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Neoklasik İktisat, Merkez Ekonomi, Çevresel Ekonomi, Kapitalizm, Kriz

Economic Position of The Turkey Economy in The Face of The Third Crisis of Capitalism

Abstract: The reason that a persuasive answer to the causes of economic fluctuations and crises have not been produced in the mainstream literature is because of the fact that no claim has been made to the nature of the system in analysing the long history of crisis of capitalism covering the whole period from 1873 up to 2008. For the same reason in the mainstream theory of economics systemic fluctuations and swings could have not been foreseen, simply because the theory has neither penetrated nor laid a proper theory as to the structure and functioning of the system. Under this condition it is of

¹ Bu çalışma Barcelona'da düzenlenmiş olan Econworld 2016 uluslararası kongrede özet bildiri şeklinde sunulmuştur.

* Geliş Tarihi:16.12.2016

** Yrd. Doç. Dr. Adnan Menderes Üniversitesi Nazilli İİBF. Maliye Bl.

great importance to put the financial structure prevalent in both the USA and the European economies to the forefront from a different perspective to get a clear vision of the 2008 crisis that upsurged in the USA and had quite a detrimental effect in some European economies. Though the crisis has began in the financial sector in the USA which is the most developed economy in the world and has had spilled-over effects on some developed economies in the European Union it has had rather mild effect on the financial sector in Turkey, yet exerted quite a harmful effect on the real sector. As to the effects of the 2008 crisis on Turkish economy one needs to follow the trajectory of the economy throughout the period from the year 2000 onwards through which the IMF stabilization program has been strictly implemented .

Key Words: Neoclassical Economics, Developed Central Economies, Peripheral Economies, Capitalism, Crisis.

Giriş

Kapitalizmin ilk filizleri 15.y.y.'da merkantilizmle başlamıştır. Bu dönem, piyasa ekonomisi ve sermaye birikimi koşullarını hazırlayan ticari kapitalizmi tanımlamaktadır. Ticari kapitalizm yoluyla oluşan sermaye birikimi, sanayi kapitalizminin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Ticari kapitalizmden sanayi kapitalizmine geçiş, İngiltere'de 18.y.y.'da sanayi devriminin başlamasıyla gerçekleşmiştir. Sanayi devrimi Avrupa'da yeni teknik buluşları oluştururken, üretimde makine kullanımı sonucunda sermaye birikimini hızlandırarak kapitalist sınıfın da tarih sahnesine çıkmasına neden olmuştur. Sanayi üretimi aşamasında bir yandan fiyat artışlarına diğer yandan da emek üzerinden sağlanan artık değerlere bağlı olarak toplumsal gelir dağılımı kapitalist sınıf lehine değişim rayına oturmuştur.

Kapitalist gelişme ve büyüme süreci beraberinde küresel krizleri de gündeme taşımıştır. Büyük depresyon olarak bilinen ve 1873 yılında Viyana borsasının çöküşüyle yaşanan fiyat düşüşleri ve buna bağlı olarak artan işsizlik, kapitalizmin yapısal kriz dokusunun ilk yansımasıdır. Kapitalizmin bu ilk krizine ilişkin olarak 1875'te Baron Von Oppenheim'in "56 yıldır hiç bu kadar derin bir kriz yaşanmadı" (Beaud, 2015:188), şeklindeki ifadesi yaşananların boyutunu ortaya koymaktadır. Yirminci yüzyılın ilk yarısında, bu kez ABD'de 1929 yılında başlayan ve tüm kapitalist dünyayı saran ikinci kriz patlak vermiştir. ABD Merkez Bankası'nın (FED) iyi yönetemediği, bankanın taşınmasını bahane ederek banka işlemlerini durdurmasıyla derinleşen kriz büyük boyutta işsizlik ve yoksulluk oluşturarak batı dünyasını sarsmıştır. Arada 1970'lerde de yaşanan bir krizden sonra oluşan 2008 yılı krizi kapitalizmin üçüncü büyük, yirminci yüzyılın ise ikinci büyük krizi olarak anılır. 2008 yılında başlayan kapitalizmin üçüncü büyük krizinde İngiltere Kraliçesi Londra İktisat Okulu'nu ziyaret ederek, kendilerinin dünyanın en ünlü iktisat

profesörleri olmasına rağmen niçin krizi öngöremediklerini sormuştur. Kraliçenin bu endişesini gidermek üzere, akademisyenlerin 2009 yılında kraliçeye sunduğu ve durumu açıklayıcı olması beklenen “özür mektubu” nda ise, ne krizin organik nedeni ne de derinliği hakkında anlamlı ve bilimsel bir ifadeye yer verilmiştir (The Guardian, <https://www.theguardian.com/uk/2009/jul/26/monarchy-credit-crunch>, (28.10.2016)). Dolayısıyla, 1873’den 2008’e dek uzayan kapitalizmin uzun kriz tarihinin incelenmesinde sistem çözümlemesi yapılamadığından, krizlerin oluşum nedeni hakkında anlamlı bir yanıt üretilememiştir. Neoklasik iktisat öğretisi ekonomik sistemin dokusunu analiz edip, işleyişine ilişkin teori ortaya koyamadığı için zaman içindeki olası değişim ve dönüşümlere ilişkin de bir kanaate varamamaktadır.

Kapitalizmin birinci krizinin Avrupa’da, ikinci ve üçüncü krizin ise ABD’de olmak üzere üç büyük krizin de her dönemin en gelişmiş merkezlerinde oluşması, krizlerle sistemin işleyişi arasında bir ilişki aramanın gerekliliğini ortaya koymaktadır. 2008 çöküşünün analizi ve krize bağlı olarak merkez ekonomilerin çevresel konumlu ülkeleri etkileme sürecinin anlaşılabilmesi açısından, öncelikle başta krizin merkezi olan ABD ve diğer Avrupa ülkelerindeki gelişmelere ve söz konusu olumsuz gidişata zemin hazırlayan finansal sürece eğilmek gerekmektedir (Kindleberger ve Aliber, 2012: 41-61; Roubini ve Mihn, 2010: 61-85). Reel sektörde çok önceleri başlamış olan kâr sıkışmasını sürükleyerek 2000’li yıllara taşıyan finansal sürecin merkez kapitalist ekonomilerde oluşturduğu çöküşün çevresel konumlu ekonomilere yansımada başat politika olarak Washington Uzlaşması (Washington Consensus) öne çıkmaktadır. Ana ilkesi ekonomik sınırların her türlü dış etki ve müdahalelere açılması olan söz konusu çerçeve uzlaşma; gerek mal ve hizmet gerek finansal akımların uluslararası akışkanlığını sonsuz derecede yükselterek, ülke ekonomilerini birbirine yakınlaştırırken, aynı zamanda aralarındaki etkileme ve etkilenme potansiyelini de yükseltmiştir (Magdoff ve Yates, 2009: 48). Krizin Avro bölgesine yayılması kadar bölge içinde farklı güçteki ekonomileri farklı etkilemesi ve tek para birimine bağlı olan ülkelere Yunanistan, İtalya ve İspanya gibi zayıf ekonomilerin çöküşüne yol açması rastlantısal değildir. Zira söz konusu ekonomiler kriz esnasında para değerlerini değiştiremedikleri gibi, gümrüklere de sahip olmadıklarından potansiyelleri üzerinde tüketime giderek borç stokunun ulusal gelire oranını Maastricht ölçütünün çok üzerinde yükseltmişlerdir. Buna karşın Almanya ve kısmen Fransa gibi güçlü ekonomiler ise avantajlı konuma gelmişlerdir. Para birimlerini değiştirememeleri yanında, sermayenin küresel dolaşımının serbestçe sağlanabilmesi için sermaye hareketleri lehine ekonomik sınırlamaların kaldırılmasına karşın, emeğin belirli yörelerde tutulabilmesi için siyasal ve yönetsel sınırların korunması da merkez ekonomiler lehine çevresel ve ekonomik olarak görece güçsüz ekonomileri sıkışık bir konuma itmiştir. Büyümenin ve istihdam yaratmanın kaynağı olarak görülen yatırımların yükseltilmesi için, arz-yanlı ekonomi ve vergi politikası uygulamasına geçilerek, sermaye kazançları ve varıl kesimler üzerindeki vergilerin hafifletilmesi yanında,

Washington Uzlaşması çerçevesinde hızla devreye sokulan özelleştirmeler ve devletin küçültülmesi gibi politikalar, özellikle çevresel konumlu ekonomilere sahip ulus devletleri dış ekonomik müdahalelere karşı önceki dönemlerdeki koşullardan çok daha açık ve savunmasız hale getirmiş ve etkili politik ve ekonomik savunma mekanizmalarından yoksun bırakmıştır.

Lev Tolstoy, ünlü romanı Anna Karenina'nın başlangıç cümlesinde şöyle bir ifade aktarmaktadır: "Bütün mutlu aileler birbirine benzerler, her mutsuz aileninse kendine özgü bir mutsuzluğu vardır" (Tolstoy, 2002: 43). Bu ifadeyle bir benzerlik kurmak gerekirse bu çalışma, krizlerin tarihsel perspektif içinde değerlendirilmesi gerekliliği görüşü ile, 2008 krizine gidilen yolda finansal balonların aşırı boyutlar oluşturduğu yapıda ana akım iktisat ekolünün tanımladığı piyasa ortamı için geçerli reel değer belirleyecek ölçütün olmayışı ya da gevşekliği olgusuna dikkat çekmektedir.

Küresel ekonomik düzenin tarihsel gelişiminin irdelenmesinde Bretton Woods konferansında saptanan koşulların önem taşıdığı göz ardı edilmemelidir. Söz konusu koşullarda ABD doları altın değerine bağlanıp, her ülke parasının dolar karşısındaki değerinin kur ölçütü olarak esas alınması, döviz spekülasyonunu olduğu kadar, risk ve belirsizlik unsurlarını da önemli ölçüde engelliyordu (Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2009: 53). Bretton Woods sistemi, sabit kur ve spekülatif sermaye hareketlerine karşı ulusal denetim mekanizmalarını kullanarak spekülatif birikim süreçlerine karşı yaklaşık 30 yıl boyunca bir uluslararası denge sistemi kurmuş oldu (Yeldan, 2013:20). Yaklaşık otuz yıl yürürlükte kalmış olan Bretton Woods sistemi, finansal balon oluşumunu engellemiş olmasından dolayı, kapitalizmin altın çağı olarak tanımlanmaktadır. Bu dönemde, uluslararası sermaye hareketlerine getirilen devlet denetimi yanında, Keynes politikalarının uygulanması ile de tam istihdam ve refah devleti politikaları yaşama sokuldu. Ücret artışlarıyla birlikte kamu hizmetlerinin artması özellikle ABD ve Büyük Britanya'da geçici bir refah ve geçici bir sınıfsal uzlaşma sağladı. 1970'te Bretton Woods sisteminin çökmesiyle altına dayalı sabit kur sisteminden vazgeçildi. Bu süreçte, gelişmiş ekonomiler başta olmak üzere, genelde kapitalist ekonomilerde sanayi kârları gerilerken, yüksek enflasyon ve yüksek işsizlik şeklinde beliren stagflasyon ve kamu kesimi açıkları yeni küresel ekonomik düzenin istikrarsızlık oluşturma sinyallerini vermekteydi (Steger, 2004: 63-64). Böylesi küresel istikrarsızlık ortamında piyasaların çöküşüne neden olan finansal balon oluşumunun temelinde, günümüzde paranın değerini belirleyecek bir çapanın bulunmaması ve piyasalarda hayali değerlerin serbestçe işleme sokulabiliyor olması fevkalade etkili olmuştur (Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2009: 52).

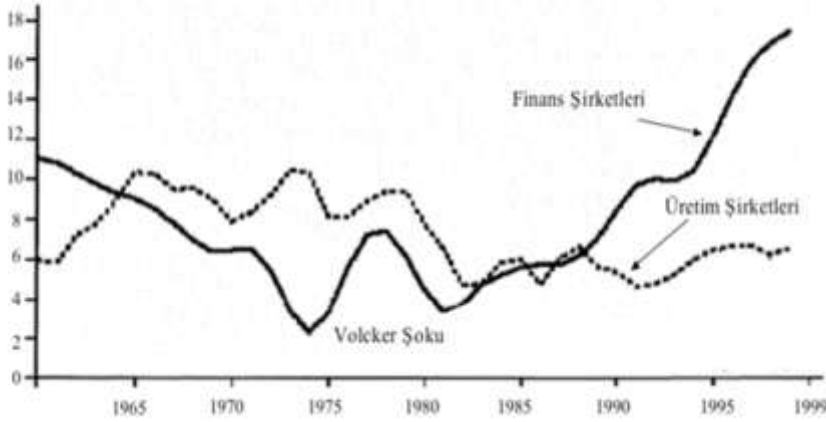
2008 Krizinin Anatomisi ve Oluşumu

Kriz terimi, çok farklı anlamlara gelebildiği halde, ana nedeni ve etkili sonuçları itibarıyla, reel sektörde sermaye birikimi ve ekonomik büyüme süreçlerinde meydana gelen aksama ve daralma, buna bağlı olarak da sosyal koşullarda kötüye

gitme olarak tanımlanabilir (Dardot ve Laver, 2009: 12-16). Piyasa doymuşluğu ve arz fazlası koşullarında ortaya çıkan olumsuz gelişmeler, bir yandan ekonomik alanda sermayenin kendini devalüe ederek düzeltmesiyle kriz hafifletilerek yeni birikim sürecine evrilirken, diğer yandan da iradi devlet müdahalesi ile krizin sosyal etkileri sınırlandırılarak aşılmaya çalışılır (Panitch ve Gindin, 2010: 4).

19. ve 20. yüzyıllarda birer derin krizlerle günümüze dek gelmiş olan kapitalizm, 21. yüzyılda da, Anwar Shaikh'in ifadesiyle 21.y.y.'in ilk büyük depresyonu olan 2008 krizi ile geleneğini sürdürmüştür (Shaikh, 2010: XX). Kapitalizme özgü olarak, tüm büyük krizlerin dönemlerin en gelişmiş bölgelerinde ortaya çıkması, 2008 krizinde de ABD'nin dönemin en gelişmiş ekonomisi olarak odağa koyulmasını gerektirmektedir. Çok gerilere gitmeden, ABD ekonomisinin İkinci Dünya Savaşı sonrasında, giderek yoğunlaşan ve derinleşen bir tekelleşme ve finanslaşma sürecine evrildiği görülmektedir (Panitch ve Gindin, 2012: 25-41). Üretim indeksinin 1970'lere doğru ve ondan sonra da sistematik olarak gerilediği görülmektedir. Bir yandan piyasa doygunluğu diğer yandan yükselen teknoloji nedeniyle üretim indeksi, 1950'lerde %10 dolaylarına yükselmişken, izleyen dönemde, yalpalı şekilde devamlı gerileyerek, 1960'lar ve sonraları düşüş eğilimini sürdürmüştür. Üretimde dönemlik ortalama artış hızı, 1970'lerdeki % 5,5'lik orana karşın, 1980'lerde % 4,5, 1990'larda % 2,5 ve 2000'lerde ise % 2,8 oranına gerilemiştir. (Foster ve McChesney, 2012: 17). Üretimde artış hızındaki düşüş, kâr oranlarındaki gerilemeye bağlı olarak atıl kapasite oluşumu ve faktör verimliliğindeki düşüşle ilgilidir. ABD'de toplam faktör verimliliği artış oranı, 1950-1973 aralığında ortalama 1,75 iken, bu oran 1973-2003 aralığında ortalama 0,91 olarak gerilemiştir (Maddison, 2007: 386). 1960'lardan itibaren gerek ABD'de gerekse Avrupa'nın gelişmiş ekonomilerinde kâr oranları 1970'lerin sonuna dek sistematik olarak gerileme eğilimi sergilemiştir. Amerika'da ve Avrupa ülkelerinde seçilmiş yıllardaki ortalama kâr oranları, sırasıyla, 1965 yılında % 23 ve % 21; 1975 yılında % 16,5 ve % 13 olarak gerçekleşmiştir (Duménil ve Levy., 2000: 24). Bu durum karşısında Keynesgil genişletici maliye politikasına başvurularak ekonomilerin canlandırılmasına çalışılırken, 1979'larda Amerika'da fiyat yükselişlerine karşı önlem olarak FED başkanı Paul Volcker'ın "Volcker Şoku" (Panitch ve Gindin, 2010: 14) olarak anılan uygulaması ile faizlerin yükseltilmesi sonucunda firma gelirlerinin reel yatırımlardan finansal yatırımlara kayma hızı yükseltilerek, reel sektör kâr oranlarına karşı finansal kârlarda anormal artış yaşanmıştır.

Şekil-1: ABD’de Üretim ve Finans Şirketlerinde Kâr Oranları

Kaynak: Bond, 2008: 23, <http://ccs.ukzn.ac.za/files/us-fin-meltdown>, (26.12.2015).

Yukarıdaki şekilde görüldüğü üzere, 1965 yılından itibaren ABD’de yükselişe geçen üretici şirketler kârı “Volcker Şoku” olarak anılan faiz yükseltici politikalar sonucunda gerilemiş, aynı dönemde finans kuruluşlarının da kârı gerilemiş olmakla beraber, sonraki yıllarda üretici şirket kârları gerileme eğilimi sürdürürken, finans kuruluşlarının kârı yükselişe geçmiştir.

1980’li ve sonraki yıllar arz-yarlı iktisat-maliye politikası (Gandhi, 1987: I. Fasıl) uygulamalarının başat olduğu “Yeni Dünya Düzeni” çağıdır. 1980 ve sonralarında emek piyasasında esnek istihdam sistemi ve üretici sektörlerde gerileyen yatırımlara karşın, birikmiş fonlar nedeniyle faizlerin gerilemesi ve bu süreçlere bağlı olarak finans-sigorta gibi reel üretim dışı alanların hızla gelişmesi neticesinde ABD ekonomisi olduğu kadar Avrupa’daki ileri ekonomiler de İngilizce yazımda moda olan FIRE (finance, insurance, real estate) sürecine girerek, kaynaklar finans, sigortacılık ve gayrimenkul alanlarına yönlendirildi. Bu süreç toplumlarda gelir dağılımının da olumsuz değişmesine etki yaptı. ABD ve bazı Avrupa ülkelerinde 1980 ile 2000 yıllarında toplumun en varsıl % 5’lik kesimine giden ulusal gelir oranındaki değişme, yaşanan olumsuz gelir kaymalarını açıkça göstermektedir (Milanovic, 2016:198).

Tablo- 1: Seçili Ülkelerde Ulusal Gelirden En Varsıl %5’lik Dilime Giden Oran

	ABD	İngiltere	Almanya	İsveç	Kanada
1980	15	13	13	10	14
2010	19	18	15	13	16

Kaynak: Milanovic, 2016: 198.

Kaynakların reel üretim alanından uzaklaştığı ve fon bolluğu nedeniyle faizlerin gerilediği bu dönemde ABD’de daha çok dar ve orta gelirli ailelerin ev sahibi olma arzularına yanıt olarak mortgage sistemi ile hızla kredi genişlemesine gidildi. ABD’de dar ve orta gelirli kişilerin ipotekli kredi ile ev sahibi olma arzusu o denli hızlı bir yükselme gösterdi ki, aile bütçelerinde borç yükünün gelire oranı, 1980’ler öncesindeki ortalama % 65 düzeyinden, 1980 sonrasında hızla yükselerek, kriz öncesi 2007 yılında % 125 düzeyine ulaştı (Shaik, 2016: 735). Bu süreçte ABD ekonomisi “varlık enflasyonu” yönünde seyrederken, bir yandan ekonomide gelir ve servet dağılımı, Tablo- 1’de görüldüğü üzere, hızla az sayıda varlıklı kesimler lehine şekilleniyor, diğer yandan da istihdam geriliyordu. 2000’li yıllara doğru yaklaşıırken ABD’de işsizlik oranının çift hanelere ulaştığı görüldü (Foster ve McChesney, 2012: 20). Böylece ABD ekonomisi aşama aşama üretimden uzaklaşırken, finans, sigorta ve ipotekli kredi işlemlere ağırlık veren ve bu süreçte yüksek oranda işsiz barındıran bir yapıya dönüştü.

2008 krizinin ateşleyicisi olarak ABD mortgage finansman yöntemi ve sonuçları görülse de, söz konusu ipotek sisteminin ana oluşturucusu olarak daha gerilere gitmenin gerekliliği ortadadır. Zira her ne kadar krizin su yüzüne çıkmasında ipotekli kredi sistemi ön plana çıkıyor olsa da, bu sistemin oluşum etmenlerinin bir ayağında ABD’deki işsizlik ve gelir dağılımı bozukluğu, diğer ayağında da üretim kesiminde kâr oranlarının gerilemesi vardır (Stiglitz, 2012: 7-9; Galbraith, 2012: 101-105).

Mortgage krizi, neoliberal politikaların aksine devletin hayati rolüne dikkat çekerken çalışan sınıfın gücünde de erozyona neden olmuştur. ABD ekonomisi 2000’li yılların başlarında kısa bir kötüye gidişten sonra, kriz başlamadan önceki 2005 ve 2006 yılları içinde yatırımları önemli şekilde arttırmıştı. Reel sektör, yatırım için ihtiyaç duyduğu fonları kolaylıkla elde edebildiği yıllarda, konut dışı yatırımlar 2004 ve 2008’in ilk çeyreği arasında ortalama % 6.7’lik bir artış göstermiş ve 1980’lere dek gerileme eğilimine girmiş olan kâr trendi, 1980’lerden itibaren yükselişe geçmiştir (Shaikh, 2016: 735). Ancak kâr ve yatırımlardaki azalmalar finansal erimeden sonra meydana gelmiştir (Panitch ve Gindin, 2010:12)

Mortgage krizinde de görüldüğü gibi, piyasaların neoklasik öğretilerde ele alındığı şekliyle etkin olmadığı bir kez daha ortaya çıkmıştır. Dalgalanma sürecinde mevcut piyasa koşulları finansal araçları gerçeğe uygun şekilde değerlemeyi zorunlu kılmıştır. Çünkü aktif piyasanın ortadan kalkmış olması bunu zorunlu hale getirmiştir. Ancak 2008 finansal krizinde de görüldüğü gibi fiyatlamaların zorlaştığı, likiditenin ve güvenin yok olduğu koşullarda değerlendirme yapmak da imkansız hale gelmiştir (BDDK, 2008: 31). Bu dalgalanma beraberinde piyasalarda risk duyarlılığının eksik olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca dalgalanma sürecinde fonlama piyasalarında bir sıkıntı olması durumunda finansal kuruluşların fonlama düzenlerinin planlı olmadığı da görülmüştür. Sonuçta birçok banka ve şirket ABD’de likidite sıkıntısına düşmüş ve yeterli fonlama imkanı bulamadığı için iflas etmiştir (BDDK, 2008: 94).

Reel sektörde kâr oranlarının gerilemesi ve yatırımların hız kaybetmesi, buna karşın finansal alanda kâr oranının yükselmesi kaynakların finansal alana kaymasına ve bu alanda denetimsiz gelişmelerin yaşanmasına neden olmuştur. “2000 başlarında finans kesiminin hızlı gelişmesiyle genç ve deneyimsiz bankacılar yönetim kademelerinde göreve gelerek sorumluluk üstlenmeye başladı. Organizasyon genişledikçe, söz konusu kademeler üzerinde etkili denetim yetkisi de ortadan kalkınca finansal alan kendi mecrasında ilerlerken ekonomiyi de denetimsiz sürüklemeye başladı” (Posner, 2009: 80). Oluşturulan mali alanda küresel ölçekte finansal sermayenin akışkanlığı üzerindeki her türlü engellerin kaldırılması sonucunda, finans kurumları arasında “varlık satışı” ya da “varlık devri” yolu ile risk dağıtımı finansal sürecin daha da hızlanmasının yolunu açmıştır. Varlık satışı yolu ile finansal kurumlar arasındaki alacak ve risk devrinin gerçekleştirilmesi, bir yandan her bir kurum üzerindeki riski hafifletirken, diğer yandan banka parasının artışına neden olarak, parasal sistemi gerekli maddi temele dayanmadan körükleme işlemi gördü (Roubini’den aktaran Shaikh, 2016: 474-475).

ABD Merkez Bankası FED’in faiz politikasına ve uygulanan politikanın etkisine biraz daha yakından baktığımızda, ilk görüntü olarak oran indirimi karşısında kredi talebinde artış ve ipotekli gayrimenkul alımında yükseliş yansımaktadır. Finansal kurumlar arasında varlık satışı yoluyla kurulan finansallaşma zincirinde risk paylaşımı kredi taleplerinin karşılanmasında gerekli özenin gösterilmemesine ilaveten, yerleşik adresli olmayan finans kurumlarının da devreye girmiş olması nedeniyle maddi temele dayanmayan çürük kredi aletleri piyasayı kapladı. Değersiz kâğıtlar ya da asit kâğıtlar “junk bonds” olarak nitelenen ipotek senetlerinin hemen hiçbir karşılığı olmadığı gibi, borçluların da vadesinde borcu ödeme gücü yoktu (Akerlof ve Shiller, 2009: 31-33).

Vadesi gelen ipotek borçlarından ödeme güçlüğü ortaya çıkınca ipotekli gayrimenkullerin satışı gerçekleşti. Borcunu ödemekte zorlanan borçluların artması ve ipotekli gayrimenkullerin satışa sunulması gayrimenkullerin fiyatlarının düşmesine neden olduğu için finansal kuruluşlar alacaklarını tahsil edemedi ve mali krize sürüklendi. Lehman Brothers firmasının batışına kadar yönetimler durumu fazla ciddiye almadıkları için önlem almakta geç kalmaları yurt içindeki finansal piyasaların da çökmesine neden olmuştur. Bu durum bir yandan finansal kanaldan diğer yandan da mal ve hizmet akışının aksaması ile Avrupa ülkelerine de yayılarak küresel finansal piyasaları etkilemiştir.

Finansal krizle birlikte tasarruf sahipleri ve yatırımcılar başlangıçta ABD devlet tahvillerine yönelmişlerdir. ABD dolarının değerlenmesine yol açan bu yönelim finansal varlıkların yeniden fiyatlanmasına ve finansal kuruluşların piyasa değerlerinde düşümlere yol açmıştır. Bu nedenle, başta ABD olmak üzere gelişmiş ülkeler finansal istikrarı sağlamak amacıyla uzun süre sağladıkları likidite desteğine ek olarak finansal kuruluşların mevduat ve diğer yükümlülüklerine garanti vererek devlet garantisini gündeme taşımış, faiz indirimleri, kamulaştırma ve finansal

kuruluşlara sermaye desteği sağlayarak genişletici para ve maliye politikaları uygulamalarını başlatmışlardır. (T.C. Merkez Bankası, 2008: 3).

Ayrıca Friedman'ın "The Great Contraction, 1929-1933" isimli eserinde de şu noktalara dikkat çekilmektedir (Friedman, 2008): ABD hükümetinin krize ilişkin ilk tepkisi, 1929 krizi ertesinde uygulanan para daraltılması politikasının olumsuz sonuçlarından alınan dersle, piyasaya dolar sürerek krizin derinleşmesinin önüne geçmek oldu. Genişletilen para tabanı, sistem politikası ve kurumsal sözleşmeler dâhilinde, borçlulara para aktarılması şeklinde olmayıp, finans kuruluşlarının zararlarının karşılanması şeklinde gelişti. Bu uygulama borçlulara çözüm üretmek şeklinde olmayıp, alacaklı durumda bulunan finans kuruluşlarının sorunlarına çare olarak görülmektedir. ABD'de başlayan krizin küresel yayılmasında AB'nin en zayıf halkası olan Yunanistan ve İtalya etkilenmiştir. Bu durumda Avrupa Merkez Bankası başta Yunanistan ve İtalya olmak üzere krizden derinden sarsılan AB ülkelerine yardım sağlama yoluna gitmiş, fakat mali desteğin büyük kısmını Almanya ve Fransa ulusal bütçelerinden katkı yaparak sağlamıştır. Avrupa Merkez Bankası'nın FED gibi aşırı nakit emisyonunda bulunmadan, Almanya ve Fransa bütçelerinin devreye sokulmasının nedeni, euronun dolar karşısında rekabet gücünün zayıflayabileceği korkusudur.

Krizin küresel yayılımında farklı ülkeler üzerindeki etki derecesi devletlerin makro göstergelerinde görülür. Bu amaçla, aşağıda verilen Tablo- 2'de de görüldüğü gibi, İtalya'da GSYİH değişimi, 2008 yılında % -1.0, 2009 yılında ise % -4.4 olarak gerçekleşmiştir. İtalya cari işlemler dengesi 2008 ve 2009 yılında ulusal gelire oranla % -3.4'tür. Bu ülkede işsizlik rakamları ise 2008 yılında % 6.8'den 2009 yılında % 8.9'a yükselmiştir. Krizin etkileri aynı şekilde Yunanistan'da da ülkenin moratoryuma gitmesi gibi daha derin sonuçlar ortaya koymuştur. Yunanistan'da cari işlemler dengesi 2008 yılında % -14.6, 2009 yılında ise % -11.2 olarak gerçekleşmiştir. Yunanistan'da reel GSYİH artış oranı 2008 yılında % 2.9 iken, 2009 yılında % -0.2 olarak gerçekleşmiştir. Ülkede işsizlik oranı 2008 yılında % 7.6 şeklinde gerçekleşirken 2009 yılında % 9.0 oranına yükselmiştir. Almanya ve Fransa gibi ekonomilerde ise diğer AB ülkelerine aktarılan destekler nedeniyle reel GSYİH rakamlarında daralmalar meydana gelmiştir.

Tablo- 2: Seçili Ekonomilerde Reel GSYİH, Cari İşlemler Dengesi ve İşsizlik Oranları (GSYİH'nın % olarak)

	Reel GSYİH			Cari İşlemler Dengesi			İşsizlik		
	2007	2008	2009	2007	2008	2009	2007	2008	2009
ABD	2.0	1.1	-2.8	-5.3	-4.7	-2.8	4.6	5.8	8.9
Almanya	2.5	1.3	-5.6	7.5	6.4	4.8	8.4	7.3	9.0
Fransa	2.1	0.7	-3.0	-1.0	-1.6	-0.4	8.3	7.8	9.6
İtalya	1.6	-1.0	-4.4	-2.4	-3.4	-3.4	6.1	6.8	8.9
Yunanistan	4.0	2.9	-0.2	-14.4	-14.6	-11.2	8.3	7.6	9.0
Türkiye	4.7	1.1	-4.7	-5.8	-5.7	-2.3	9.2	10.0	13.1

Kaynak: IMF, World Economic Outlook; TÜİK, İlgili Yıllar Dökümleri

Bu açıklamalar ışığında 2008 küresel krizinin kapitalizmin finansallaşma sürecinin bir ürünü olduğu ifade edilebilir. Şekil- 1'de görüldüğü gibi finans şirketlerinin kâr oranı üretim şirketlerinin kâr oranlarının çok üstünde gerçekleşmiştir. Bu sonuç uygulanan neoliberal politikaların sonucudur. Çünkü neoliberal politikaların ayırıcı özelliği, reel kesimde 1970'lerden itibaren yaşanan kâr oranlarının gerilemesinin sonucu olarak fonlar bir yandan gelecek piyasaların şimdije çekilmesi adına kredi ve finansal işlemlerde yoğunlaştırılmış, diğer yandan da cari açık veren bazı ülke borsalarından ya da devlet hazinesinden yüksek faiz kazancına yönlendirilmiştir. Bu aşama, kapitalizmde güçlü sınıf tasnifinde, sırasıyla, yatırımcı ve yönetici sınıfları izleyen dönemde üçüncü güçlü sınıf olarak finansal sınıfı simgeler (Dumenil ve Levy, 2011: 16). Ayrıca bu farklılık sermaye için finans sektörünü cazip kılarken, üretim sektörünün görece küçülmesine neden olmuştur. (Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2009: 62) Şekil- 1'de de yansıtıldığı gibi, 2000'li yıllara giderken, 2008 krizinin hazırlayıcısı ya da habercisi olarak görülen, üretici ve finans kuruluşları kâr ayrışması ve farklılaşması netleşmiş durumdadır.

Giovanni Arrighi'den aktaran Panitch ve Gindin, kapitalizmi sınıflandırırken 1980'lerde ve 1990'larda kapitalizmin monopol kapitalizm şeklinde olduğunu, günümüzde ise finansal kapitalizm şeklinde bir dönüşüm geçirdiğini belirtmektedir. Finansal sermaye kavramı yurt içi ve uluslararası rekabette de yoğunlaşmış olup, yüksek mobilitiye, dolayısıyla yüksek volatilitiye sahiptir (Panitch ve Gindin, 2010: 9-10). Bu gelişmeler dünyada günümüz krizlerinde önemli bir sahneye sahip olan mali pazarların da rolünü gündeme getirmiştir. Ekonomilerin küreselleşmesi değerli kâğıt borsalarının yani mali pazarların büyümesine yol açarken, aynı zamanda finansal genişleme de kendisine yeni piyasalar ararken küreselleşmenin oluşum ve yükselmesine katkı yapmıştır. Mali piyasalar birbirleriyle bağlantılı olup, bu pazarların mal ve hizmet pazarlarına göre daha istikrarsız olduğu açıktır. Mali piyasalardaki işlemler, işlemcilerin öngörülerine bağlı olup onların davranışlarından etkilenirler. Mali balonların oluşumu ya da sönmesi bu davranışla açıklanabilir. Bu

nedenle mali piyasalar belirgin bir uçuculuğa sahiptir. Bu ekonomiler hızlı dalgalanmalara tanık olur ve ekonomilerin küreselleşmesi ekonomik gelişmişlik derecelerine göre bu dalgalanmaları arttırır. Küreselleşme finansal operasyonların hareket alanını genişletip, varlık satışı yolu ile finansal risklerin daha geniş alana yayılmasına ve banka parasının genişlemesine yol açarken denetimsiz finansal balonların oluşumunu kolaylaştırmıştır. Şu hale göre, ekonomilerin küreselleşmesi, finansal kapitalizmin başat unsuru olmuştur (Jessua, 2001:53-54).

Türkiye Ekonomisi ve 2008 Krizi

Gelişmiş dünya ekonomilerinde yukarıda açıklanan finansal gelişmeler bağlamında uluslararası sermaye akımlarının yön değiştirmesi ve küresel ekonominin yavaşlamasıyla birlikte gelişmekte olan ülkeler de krizden etkilenmeye başlamışlardır. Türkiye ekonomisinin genel yapısı ve bu yapı üzerinde krizin etkisinin detaylı anlatımına geçmeden önce, kriz yılları çevresindeki dönemde temel makro verilerdeki değişimlere bir göz atalım. Bu genel manzara altında Tablo- 3 oluşturulabilir. Tablo- 3'te reel GSYİH büyüme oranıyla birlikte iç ve dış denge durumlarını ve koşullarını sergileyen makro veriler bütçe açığı/GSYİH oranıyla gösterilmektedir. Aynı zamanda önlenemeyen kamu kesimi borçlanma gereksinimi doğrultusunda AB tanımlı borç stokundaki değişimler de borç stoku / GSYİH oranıyla değerlendirilmektedir.

Tablo- 3: Krizi Çevreleyen Yıllarda Türkiye’de Reel GSYİH Büyüme Oranı, Bütçe Açığı/GSYİH ve Borç Stoku/GSYİH (%)

	Büyüme Oranı	Bütçe Açığı/GSYİH	Borç Stoku/GSYİH
2002-2006	7,5	5,7	60
2007-2009	0,3	2,9	42

Kaynak: T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı , <https://www.hazine.gov.tr>, (29.10.2016)
T.C. Maliye Bakanlığı, İlgili Yıllar Bütçe Gerekçeleri ,
TÜİK İlgili Yıllar Dökümleri
IMF, World Economic Outlook

Tablo- 4'te ise ekonominin dış dengesi ile ilgili göstergeleri, biri doğrudan yabancı sermaye girişi, diğeri ise portföy yatırımları olmak üzere, iki ana kalemde izleyebiliriz. Tablo- 4'e dış denge ile görüntünün tamamlanabilmesi için, ekonominin dış dengesinde başat rol oynayan ticaret hareketlerini ve bu hareketlerin sonucu olarak cari denge de analize dahil edilmiştir. Aynı zamanda Tablo- 4 yardımıyla iç ve dış makro değişimlerin kur, faiz haddi ve genel fiyat düzeyi üzerindeki etkileri de, dikkate alınmaktadır.

Tablo- 4: Seçili Yıllar İtibariyle Türkiye'ye Doğrudan Yabancı Sermaye Girişi, Portföy Yatırımları ile Dış Ticaret Dengesi ve Kur, Faiz ve Enflasyon Oranları

	2007	2008	2009
Doğrudan Yabancı Sermaye Girişi (Milyon \$)	22.047	19.851	8.585
Net Portföy Yatırımları (Milyon \$)	0.7	-3.7	2.9
İthalat (Milyon TL)	170 062	201 963	140 928
İhracat (Milyon TL)	107 271	132 027	102 142
Cari Denge/GSYİH	-5.8	-5.7	-2.3
Döviz Kuru İndeksi ¹	112	128	110
Faiz Oranları ²	27	20	20
Enflasyon	8.8	10.4	6.3

Kaynak: T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, <https://www.hazine.gov.tr>, (29.10.2016)

Not: 1. 2003 = 100 / 2. Avans işlemlerinde uygulanan

T.C. Merkez Bankası, İlgili Yıllar Dökümleri, www.tcmb.gov.tr (01.12.2016)

TÜİK, İlgili Yıllar Dökümleri.

Tabloların topluca incelenişinin bıraktığı genel izlenim, 2008 krizinin kapitalizmin çağımızdaki en gelişmiş dokusunu oluşturan ABD'de başlayıp, genellikle AB ekonomilerine sıçrayarak öncelikle varsıl ekonomilerde etkili olmuş olmasına rağmen, çevresel ekonomi konumlu olan Türkiye'yi de finansal kesimden ziyade reel ekonomi alanında ciddi bir şekilde etkilemiş olduğudur. Tablo- 2'de de görüldüğü üzere, krizin başladığı 2008 yılında % 1'in altında büyüyen ekonomi, krizin etkisinin net ortaya çıktığı ve ekonomiyi etkilemeye başladığı 2009 yılında ekonomi yüzde -4,7 oranında küçülmüştür. Bu küçülme karşısında bazı esnaf kuruluşları piyasadan tasfiye oldu, kentsel alandaki işsizler kırsal alana kaydı ve ekonomide daha düşük gelir seviyesinde yeni denge durumu oluştu. Bu sürece banka kesimi, 2000 yılı düzenlemesi ile oluşan yapısı ve üzerindeki etkin denetim nedeniyle, ABD'de olduğu gibi, yüksek miktarda para arzı ile müdahale etmedi. Bankanın böylesi pasif kalışı, siyasi çevrelerin enflasyonu tek haneli oranlarda tutma gayretleri de etkili olmuştur.

Varsıl ekonomilerde ortaya çıkan ve benzer ekonomilerde yayılan krizin ulusal gelirden böylesi çöküşe yol açan etkenlerin başlıca iki kanaldan gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Ana arterler olarak, reel yoldan gerçekleşen etkiler ve finansal yoldan gerçekleşen etkiler olarak dış etmenlerin ekonomiye etki kanallarını iki temel alanda toplayabiliriz. Günümüzün küreselleşme koşulunda ekonomilerin birbiri ile sıkı ekonomik bağlarının oluşması durumunda varsıl ekonomilerde yaşanan krizin çevresel konumlu ekonomileri etkilememesi olanaksızdır. Bu etki, salt dış dünyayla reel ya da finansal işlemler bağlamında gerçekleşmez. Bir ülke içinde olduğu gibi dış dünyada yaşanan kriz, çevresel ekonomilerde toplumsal davranışları etkileyerek

potansiyel talebi erteleyip geriletecek şekilde psikolojik olarak da girer. Nitekim yerkürenin hangi bölgesinde baş göstermiş olursa olsun, kriz olgusu ya da haberlerinin tüm çevreye yayılması çevresel konumlu ekonomilerde de potansiyel talebin gerilemesine ve buna bağlı olarak ekonomik faaliyetlerin yavaşlamasına ve işsizliğin yükselmesine neden olur. Bu itibarla, kriz coğrafyanın hangi bölgesinde oluşursa oluşsun, bir ülkede krizin etkisi incelenirken, hem dış dünya ile ilişkiler hem de krizin iç ekonomide oluşturduğu psikolojik etkileşim sonucunda değişen davranış kalıplarının da ekonomi üzerindeki etkileri ele alınır (Furnham ve Lewis, 1986: 66).

Küresel krizin gerek dış ilişkiler gerek yatırımcı ve tüketici davranışları üzerindeki psikolojik etkilerinin sonuçlarını netleştirebilmek açısından öncelikle ekonominin genel yapısını kısaca ele almak gerekmektedir. Türkiye’de, 1990’ların sonuna derin krizle girilmesi ve arkasından, 2000 yılı başında IMF ile yapılan istikrar programı bir yıl sonra Kemal Derviş tarafından bazı değişikliklerle uygulamaya koyuldu. Programın maliye politikası ayağında “bütçe disiplini” sağlanması ve ulusal gelirin yaklaşık % 6’sı oranında “faiz dışı fazla” verilmesi koşulu getirildi. Programın para politikası ayağında Merkez Bankası “Para Kurulu” olarak tanımlanarak, iç varlık karşılığında emisyon gücü sınırlandırıldı. Programın genel ekonomik yaklaşım ayağında ise “yapısal reform” modeli çerçevesinde ekonominin ticari alanda olduğu kadar reel ve finansal sermaye hareketleri alanlarında da denetimsiz olarak dış dünyaya açılması, özelleştirme, kamu kesiminin küçültülmesi ve “hizmet alımı” sözleşmeleri ile kamu hizmetlerinin üretiminin özel kesime devredilmesi öngörüldü (Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2008; Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2009; Boratav, 2012).

Bu temel üzerinde 2000 yılında neoliberal politikaların etki alanına girmiş olan Türkiye, önlenemeyen kamu kesimi borçlanma gereksinimi karşısında Merkez Bankası kaynaklarının sınırlı kullanıma açılması neticesinde faiz haddi yükselişi ve bunun doğal sonucu olarak da kur baskılanması olağan politika olarak gündeme oturdu (Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2008: 77-84).

Uygulamanın sonuçlarını ulusal gelir açısından ele aldığımızda, büyüme hızının dalgalı ve giderek gerileyen seyir izlediğini görmekteyiz. IMF programının oluşturduğu yüksek faiz ve baskılı kur uygulamasının en can alıcı etkisi, görece ucuzlayan döviz nedeniyle, özellikle sanayi üretimine girdi sağlayacak şekilde genel ithalatın yükselmesidir. Bunun kaçınılmaz sonucu olarak, orta ve küçük işletmelerin aleyhine dış kaynaklı girdilerin sanayide giderek artan şekilde kullanılması, bir yandan potansiyel iç katma değer dış dünyaya taşınmasına diğer yandan da sanayi için fevkalade yüksek risk olarak “kur riski” sorununun yaşanmasına neden olmuştur. Sistematik olarak uygulanan yüksek faiz ve baskılı kur politikası ülke içinde sanayisizleşmeye yol açarak, ortalama % 10’ların üzerinde seyreden müzmin yüksek işsizliğin çözümünü de güçleştirmiştir. Ulusal gelirin oluşumunda iç talebin ağırlık kazanması tasarruf ve yatırımları gerileterek, ekonomiyi dış kaynaklara bağımlı kılmıştır. Dış kaynaklara bağımlı hale gelmiş olan ekonomiye finansal

sermaye girişleri, % 13 dolayında seyreden düşük tasarruf oranını takviye edemedi. (Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2008: 78-79).

IMF politikaları sonucunda enflasyon önlenmedi, baskılandı. Özelleştirme uygulamaları ile PETKİM, TELEKOM vs. gibi çok değerli kuruluşlar elden çıkarılırken, doğrudan sermaye yatırımlarının sadece üçte biri sanayi alanına yatırım olarak yapılmış olup, diğerleri ticaret ve çoğunlukla hizmet sektörüne saçılmış ya da hisse alımı şeklinde gerçekleşmiştir. Sanayi alanına yapılmış yatırımların önemli bölümü de kurulu yapıların el değiştirmesi niteliğindedir. Yeni ve teknoloji-yoğun yatırım yapılmadığından sermaye girişlerinin ekonomide teknoloji ve know-how alanında bir katkı yaptığı söylenemez (Boratav, 2012: 201-222).

Düşük emek verimliliği yanında, yüksek faiz haddi ve baskılı politikası kısa sürede ekonomik sorunları perdelerken, yükselen cari açığın finansmanında çare olarak başvurulmuş portföy girişleri potansiyel risk unsuru olarak algılanarak reel yatırımların önünde ciddi kısıtlayıcı engel oluşturur (Güngen, 2015: 26).

Bu koşullarda 2008 krizi ile karşı karşıya gelmiş olan Türkiye ekonomisinin dış ticaret ve finansal ilişkilerden etkilenmemesi olanaksızdı. Türkiye ekonomisi açısından yaşamsal öneme sahip doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının kriz dönemindeki seyri Tablo- 4'te görülmektedir. Krizin derinleştiği 2008 yılını merkez olarak alırsak, 2007 ve 2009 yıllarında doğrudan yabancı sermaye girişinde çok büyük bir daralma olduğu görülür. Krizin hemen öncesindeki 2007 yılında 22 milyar dolayındaki yabancı doğrudan yatırım girişi, 2008 yılında % 10 azalarak, yaklaşık 19,9 milyar dolara, 2009 yılında ise, kriz yılına göre de % 58 gerileyerek 8,5 milyar dolara düşmüştür. 2009 yılı doğrudan yabancı sermaye girişi, kriz öncesi 2007 yılının da % 39 gerisinde gerçekleşmiştir. Doğrudan yabancı sermaye girişlerindeki azalışın kısa dönemli telafisi olabileceği net portföy yatırımlarını da yine Tablo- 4'te izlediğimizde, bu kalemde de kriz döneminde çok ciddi azalışın gerçekleştiğini, 2007 yılında 0,7 milyar dolar olan net finansal sermaye girişine karşın, 2008 yılında -3.7 milyar dolar çıkış, 2009 yılında ise ancak 2,9 milyar dolar net giriş görülmektedir. Bu tablonun dış ticaret hareketleri ile tamamlanmasını da Tablo- 4'te izleyebiliriz.

Tablo- 4'te, ithalat miktarı kriz ertesini 2009 yılında kriz öncesi 2007 yılından yaklaşık 30 milyar dolarlık bir azalma göstermiştir. Krizin olduğu 2008 yılındaki 201,9 milyar dolarlık ithalatın da krizin etkisinin net hissedildiği 2009 yılında gerilemiş olduğu görülmektedir. 2008 yılındaki ithalatın yükselişi, kriz etkisi ile silinmiş ve 2009 yılında yaklaşık 141 milyar dolar düzeyine gerilemiştir. Aynı yıllar itibariyle ihracatın düzeyi de ithalat seyri ile paralel gerçekleşmiş, 2007 yılındaki 107 milyar dolayındaki ihracat, 2008 yılında 132 milyar dolara yükselmişken, krizin etkisinin hissedilmeye başlandığı 2009 yılında ihracat miktarı gerilemiş ve 102 milyar dolara inmiştir. Bu durumun cari dengeyi artıran bir biçimde olumsuz etkilemesi düşünülürken, Tablo- 2'de görüldüğü üzere, ilgili yıllar itibariyle yurtiçi hasılaya oranla cari açık, Türkiye'de sırasıyla, % -5,8, % -5,7 ve % -2,3 düzeyinde kalmıştır. Bu çarpıcı sonuç, bir yandan ertelenen kriz nedeniyle ertelenen iç talep,

diğer yandan da, yukarıda açıklandığı üzere, IMF politikalarının sonucu olarak uygulamaya sokulmuş olan yüksek faiz ve baskılı kur politikasının kaçınılmaz sonucu olarak, ihracatın ortalama % 75 dolayındaki bölümünün ithalata bağımlı olmasının neticesidir (TÜİK, İlgili Yıllar Dökümleri).

Nitekim benzer çarpıklığı, enflasyon oranında da izleyebilmekteyiz. Şöyle ki, Tablo- 4'te görüldüğü üzere, 2007 yılında % 8,8 oranında seyreden enflasyon 2008 yılında % 10,4 oranına yükselerek, talep üzerinde ciddi kısıcı etki oluşturmuştur. 2009 yılında enflasyonun % 6,3 oranına gerileyen seyri ise, ertelenerek zaman içinde kısılmış iç talebin etkisi olarak yorumlanabilir. Söz konusu gelişmelerin büyüme oranına etkisi ise açıktır ki olumsuz olmuştur. Tablo- 3 verilerinden izlenebildiği gibi, 2007-2009 döneminde, ekonomi ortalama % 2,5 oranında küçülerek % 0,3 oranına gerilemiştir.

Kriz döneminde istihdam verileri de, doğal olarak, makro verilerden farklı seyretmemiştir. Tablo- 2'de görüldüğü gibi resmi işsizlik oranı 2007 yılında % 9,2 iken, 2008 yılında % 10, 2009 yılında ise % 13,1 düzeyine yükselmiştir. Resmi işsizlik verilerinin aksini ispatlarcasına gerçek işsizlik oranının % 19,8 oranında seyrettiği, hatta işinden memnun olmayıp, iş arayanları da devreye katarsak toplam işsizliğin % 25 düzeyine çıkabileceği görülmektedir. Sendikalaşma oranının çok düşük olduğu Türkiye'de giderek yükselen kentsel yoksul ve genç işsizlerin oranı azımsanmayacak düzeydedir (Sönmez, 2012; 210-212).

Küresel krizin 2008 yılı sonlarında ortaya koyduğu en önemli sorun olan istihdam yaratamama sorunu yukarıda sözü edilen genel işsizlik konusunu daha da derinleştirirken, ekonomik alt-yapı dinamiklerine bağılı olarak yoksulluğu da artırarak ekonomik sorunların sosyal alana taşınmasına neden olmuştur (Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2009:100 ; Sönmez, 2012: 220-223). Neoliberal politikaların işsizliğe işgücü piyasalarının esnekleştirilerek çözüm aramasının geçersizliği, özellikle 2008 krizini izleyen dönemde Batı ekonomileri de dikkate alındığında bir kez daha belirginleşmiştir. Merkez ekonomilerinde uygulanan esnek işgücü piyasaları uygulamaları Türkiye gibi çevre ekonomilerde de Washington Uzlaşması gölgesinde uygulanmaya başlamıştır. Bu bağlamda kolaylaştırıcı düzenlemeler Türkiye'de 2011 Torba Yasa gibi çeşitli yasalar içine serpiştirilerek uygulanmaya koyulmuştur. Elbette bu uygulamaların işgücü açısından en önemli sakıncası taşeronluğun ve sözleşmeli statüye bağılı istihdamın yaygınlaşması olmuştur (Boratav, 2012:201-202).

Yapısal dış açık veren bir ekonomide iç talep genişlemesi halinde cari açık büyür ve artan açığın finansmanı yabancı sermaye girişlerini ve dış borçlanmayı zorunlu kılar. Yukarıda Tablo- 4'te görüldüğü gibi, giderek azalan miktarda da olsa, doğrudan yabancı sermaye girişleri nedeniyle Tablo- 2'de yansıtıldığı gibi cari işlemler açığı 2009 yılı itibariyle % - 2,3'e gerilemiştir. Buna karşın, artan dış borç cari işlem açığını da arttırmıştır. Kriz yıllarında oluşan atıl kapasiteyi yeniden üretime yönlendiren ve ekonomide genişletici bir etki yaratan en önemli unsur kısa dönemli yabancı fon girişidir. Oluşan talep, bir yandan dolaylı vergiler yolu ile

kamu finansmanına destek sağlarken (Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2008: 155), aynı anda neden olduğu kısa dönemli büyüme dış ticaret dengesiyle birlikte cari işlem açıklarını arttırmıştır. Bu yeni durumda oluşan genişleme sürecini, özellikle portföy yatırımlarında olmak üzere sermaye girişlerini izleyen iç talep genişlemesi ve büyüyen cari açık şeklinde bir sıralama olarak vermek mümkündür (Boratav, 2012:206).

Tablo- 4'te verilen enflasyon oranlarının genel olarak yükselişi, özellikle de kriz ortamında %10 değerinin üzerine çıkması, finans kapitalin egemen olduğu küresel ekonomilerde reel faizi nominal faizin altına çekebildiğinden, sabit getirili menkul varlıkların değer kaybına uğramasının önemli bir nedenini oluşturmaktadır. Türkiye'de enflasyonun artık büyük ölçüde uluslararası fiyat hareketlerine ve döviz kurlarının hareketine bağımlı olduğu ifade edilebilir olmakla beraber, enflasyonun batılı ekonomiler düzeyine çekilememesi dış kaynaklı fonlar üzerindeki faizde risk priminin yüksek gerçekleşmesine neden olmaktadır. Bu durum, Türkiye ve diğer çevre ekonomileri için daha yüksek reel faiz oranlarıyla karşılaşmaları anlamına gelmektedir. Küreselleşme bağlamında izlenen sıkı para politikası, Tablo- 4'te görüleceği gibi görece düşük enflasyon dünya ekonomisinin yaygın özelliğinin yansımaları olarak kabul edilebilir (Boratav, 2012:214-215). Diğer bir deyişle, ekonomik durgunluğun küresel ölçekte yaygınlık kazanması ve emtia fiyatlarındaki hızlı düşüş küresel enflasyonda da keskin düşüşlerin yaşanmasına neden olmuştur. 2008 yılının sonunda gelişmiş ülkelerin tüketici fiyat enflasyonundaki azalma eğilimi daha net şekilde ortaya çıkmakla birlikte, benzer düşüş eğilimi gelişmekte olan ülkelerin enflasyonunda da görülmüştür. Neticede ekonomik faaliyetin hızla yavaşlaması ve emtia fiyatlarındaki sert düşüş küresel enflasyonu da düşürmüştür (T.C. Merkez Bankası, 2008: 33-34).

Türkiye'de krize karşı alınan önlemler şöylece özetlenebilir. Varlık fiyatlarında meydana gelen düşüş ve oluşan güvensizlik nedeniyle ortaya çıkan likidite ihtiyacını karşılamak için T.C. Merkez Bankası tarafından piyasaya likidite desteği sağlanması yoluna gidilmiştir. Bunun yanında, küresel faiz düşüşüne koşut olarak içte de çeşitli aralıklarla faiz indirimleri gerçekleştirilmiş ve yurt içi piyasalarda likidite imkânlarının artırılmasına ilişkin düzenlemelerin yapılması yoluna gidilmiştir (T.C. Merkez Bankası, 2008:4).

Ayrıca T.C. Merkez Bankası Finansal İstikrar Raporu'nda belirtildiği üzere şu noktalar da oldukça dikkat çekicidir (T.C. Merkez Bankası, 2008: iv): 2008 krizinde dünyanın önde gelen bankalarına krizin yıkıcı etkilerini hafifletmek amacıyla ciddi miktarlarda sermaye katkısı yapılırken, Türkiye'de bankacılık sektörüne böylesi olağanüstü önlem uygulanması gereği yaşanmamıştır. Bunun nedeni, 2001 krizinden sonra bankacılık ve finans kesiminde kararlılıkla uygulanan reformlar nedeniyle, Basel ölçütü çerçevesinde "kredi/öz varlıklar" oranı ve sair finansal katsayılar itibarıyla banka kesiminin güçlü yapısını korumuş olmasıdır. Bu nedenle 2008 finansal krizinin Türkiye'de finansal kesim üzerindeki etkisi sınırlı kalmıştır. Türkiye'de bankacılık ve genelde finans kesimi ABD ve diğer gelişmiş ekonomiler

derecesinde sarsıntı geçirmemiştir. Bunun bir nedeninin de, ABD ve Batılı ekonomilerde görüldüğü üzere, varlık satışı yoluyla Türkiye’de finansal kurumlar birbirlerine bağlanmadığı gibi, gelişmiş ülke finans kurumları ile de herhangi bir bağlantı kurmamış olmalarıdır. 2008 küresel krizine karşı en derin önlemler, doğal olarak, krizin olduğu ve en şiddetli etkisinin ortaya çıktığı gelişmiş ülkeler tarafından alınmıştır. Gelişmekte olan ülkelerde alınan önlemler ise ancak krizden etkilenme derecelerine ve dolayısıyla finansal sistemlerinin yapısına göre şekillenmiştir.

Sonuç

Kapitalizmin işleyişi, İkinci Dünya Savaşı ertesinde Bretton Woods sistemiyle, küreselleşmenin devreye sokulduğu 1980’ler sonrasında da Washington Uzlaşması ile etki alanını genişletmiştir. Zaman içinde üretici-tekelci kapitalizmden finansal kapitalizme evrilen politikaların özünü oluşturan finansal denetimsizlik ya da finansal serbestlik sonucunda finansal işlemler hacmi, reel yatırımları ve işlem hacmini hızla aşmıştır. Bu bağlamda oluşturulan mali alanda işleme giren finansal sermayenin küresel akışkanlığının sağlanabilmesi amacıyla politik, yasal vb. her türlü engellerin kaldırılması gündeme gelmiş, bir anlamda ulusal devletler sermaye hareketleri üzerindeki denetimlerini büyük çapta yitirmişlerdir. 2008 finansal krizi, kapitalizmin 1929 yılından bu yana yaşadığı en derin kriz olup, 21. y.y.’ın ilk yapısal krizi olarak değerlendirilmektedir. Özellikle ABD’de finansal şirketlerin kâr oranlarının üretim şirketlerinin kâr oranlarının üstünde gerçekleşmesi ve bu hızla adresleri dahi saptanamayan sanal finans kurumlarının risk dağıtım zincirinde devreye alınması, siyasetin basiretsizliği kadar, uygulanan neoliberal politikaların da yapısal kriz üretme kapasitesini ortaya koymuştur (Kozanoğlu, 2009: xx – xxvii).

2008 krizi, geçmiş dönem olgunlaşmış kapitalizm krizlerinden farklı olarak, yatırımların çökmesi ya da kâr sıkışması nedeniyle meydana gelmemiştir. 2008 büyük finansal krizin nedenini özellikle sermaye birikimi ve kalitesinde yeterlilik gösteremeyen, ciddi olarak denetlenemeyen, çoğu durumda hızla gelişen finans kurumlarının genç ve deneyimsiz yönetici kadrosu elinde işletilen finans kurumları ve bankaları aracılığıyla gerçekleştirilen ABD mortgage finansmanının asit fonlara dayandırılması oluşturmuştur. 2008 krizi bir kez daha göstermiştir ki, neoliberal politikaların güçlü bir dayatması olan devletin ekonomiye müdahale etmemesi anlayışı, ihtiyaç duyulan dönemlerde piyasa gücünün tekrar kazanılabilmesi için terk edilebilmekte ve devlet gücü ve Merkez Bankaları devreye sokulabilmektedir (Akerlof ve Shiller, 2009: 74-85). Zira kriz ertesinde, 1929 krizinden alınmış olan öğretilerle, ABD Merkez Bankası FED adeta dolar basarak piyasaları dolara boğmuştur. Ancak, aşırı para bolluğu faiz oranlarını sıfıra yakın yerlere çekmiş olsa da, yatırım için gerekli ortam bulunmadığından, adeta faiz tuzakı ile karşı karşıya gelmiş olan piyasalarda işsizlik ve genel yoksullaşma kaçınılmaz olmuştur.

2008 finansal krizi Türkiye ölçeğinde değerlendirildiğinde elde edilen sonuçlar şu şekilde özetlenebilir: 2008 finansal krizinin Türkiye ekonomisi açısından ortaya koyduğu en önemli sorun reel ekonomide büyüme oranlarında meydana gelen küçülmedir. Tablo- 2’de belirtildiği üzere büyüme oranları 2008 yılında % 1,1 iken 2009 yılında % - 4,7’ye gerilemiştir. Bu durum ekonomide istihdam sorununun da derinleşmesine yol açmıştır. İşsizlik oranı 2008 yılında %10 dolayında iken, kriz sonrasında gerçek görüntü çok farklı olmakla beraber, resmi verilerle tedricen %10 kritik sınırın üzerine çıkmıştır. Yapısal işsizlikle mücadele durumunda olan Türkiye’de krizle emek piyasasında işgücü açısından fevkalade riskli olan taşeron işçiliğin ve sözleşmeli statüde çalışma koşulunun yaygınlaşmasına yol açarak, genel olarak prekarya sisteminin de olağanlaşmasında etken olmuştur. Türkiye’de işsizlik yapısal olduğundan, oranlar ABD, Almanya, Fransa, İtalya ve hatta kriz öncesi durumda Yunanistan’ın bile oldukça üstünde seyretmiştir.

Finans kesiminde ise, dünyada 2008 finansal krizi yaşanırken Türkiye’de bankacılık sektörünün finansal sağlamlık endeksi, 2001 krizinden sonra gerçekleştirilen reformlar nedeniyle yüksek düzeyde kalmıştır. Şu hale göre, 2008 finansal krizinin Türkiye’de finansal kesim üzerindeki etkisi sınırlı olmuştur, ancak dış ticaret, cari açık, enflasyon vb gibi reel ve parasal dinamikler üzerinde ciddi etki oluşturmuştur. Kriz sonrasında faiz oranlarında görülen gerilemeyi iç ekonomik nedenlerle ya da politik tercihlerle açıklamak olanaklı görülemez.

Ele alınan bu çalışmada belirtildiği gibi, ülkesel riskler yanında, dış tasarruf gereksinimi içinde olan Türkiye dış kaynak çekebilmek için faiz oranlarını dünya oranlarının üstünde tutmak zorundadır. Kriz ertesinde dünya faiz hadleri genelde sıfır düzeyine inince Türkiye de eski dönemlerdeki kadar yüksek faiz vermek zorunda kalmadı. Ancak, kriz sonrasında faiz oranları Türkiye içinde düşmüş olmakla beraber, genel dünya ortalamasının hala üzerindedir.

Ekonomik düzeyinden bağımsız olarak, küreselleşme koşullarında ekonomiler ticaret, finans ve davranış kalıpları kanallarından kaçınılmaz olarak birbirinden etkilenirler. Açık ki, bu etkilenme ekonomileri görece güçlü ve borsaları ise derin olan varlıklı ekonomilerde görece hafif, buna karşın ekonomileri güçsüz ve borsaları sığ olan çevresel konumlu ekonomilerde ise daha ağır olabilmektedir. Nitekim kriz ABD’de çıkmış olduğu halde, AB ülkeleri daha yüksek şiddette şok aldı. AB içinde ise Yunanistan, İspanya ve İtalya gibi görece güçsüz ekonomiler Almanya ve Fransa’dan daha şiddetle krizden etkilendiler. Kriz etkisi bağlamında Türkiye’yi de çevresel ekonomi olarak uygun yere koyarken, 2000 IMF-Derviş programı leh ve aleyhteki etkileri ile dikkate alınmalıdır. Şöyle ki, söz konusu program çerçevesinde bankaların işlemleri oldukça sıkı denetime alındı ve geçmişte olduğu gibi açık pozisyon ve batık kredilerden uzak tutulmaya çalışıldı. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu’nun sıkı denetimi ve Basel ölçütüne uyulma zorunluluğu batıda görülen banka krizini Türkiye’de engelledi. Türkiye’de bankalar batıda olduğu üzere “varlık satışı” ya da risk satışı yolu ile batılı bankalara bağlanmamış olduğundan finansal kriz yaşanmadı. Buna karşın, aynı program

çerçevesinde Merkez Bankası'nın "para kurulu" konumuna dönüştürülmesi karşısında önlenemeyen kamu açıklarının faiz haddi üzerinde yükseltici etkisi ile dönem boyunca uygulanmış olan yüksek faiz-düşük kur politikası ile ekonominin üretimden uzaklaştırılarak, tasarruf açığının dış kaynaklarla, sersemi fonlarla karşılanır konuma sokulması durumu ise aleyhte düşünmek gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Akerlof, G. A. Ve Shiller, R. J. (2009) **Animal Spirits**, Princeton: Princeton University Press
- Bağımsız Sosyal Bilimciler (2008) **2008 Kavşağında Türkiye**, İstanbul: Yordam Kitap
- Bağımsız Sosyal Bilimciler (2009) **Türkiye’de ve Dünyada Ekonomik Bunalım, 2008-2009**, İstanbul: Yordam Kitap
- BDDK (2008) **BDD Mortgage Krizi**, Çalışma Tebliği Sayı:3, Ankara: BDDK Ofis Teknik Doküman Merkezi
- Beaud, M.(2015) **Kapitalizmin Tarihi 1500-2010**, (çev: F.Başkaya), İstanbul : Yordam Kitap
- Bond, P. (2008) “*The US Financial Meltdown, Part I:What Really Happened*”, Durban, 1-53 <http://ccs.ukzn.ac.za/files/us-fin-meltdown>, (26.12.2015).
- Boratav, K. (2012) **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009**, Ankara: İmge Kitabevi
- Dardot, P. Ve Laver ,C. (2009) **The New Way Of the World: On Neoliberal Society**, Verso, London.
- Duménil, G. Ve Lévy, D. (2000) **Capital Resurgent**, Harvard University Press, London.
- Duménil, G. Ve Lévy, D. (2011), **The Crisis of Neoliberalism**, Harvard University Press, London.
- Foster, J.B. Ve McChesney, R.W. (2012) **The Endless Crisis**, New York: Monthly Review Press
- Friedman, M. (2008) **The Great Contraction 1929-1933**, Princeton:Princeton University Press
- Furnham, A. Ve Lewis, A (1986) **The Economic Mind**, England: Wheatsheaf Books Ltd.
- Galbraith, J. K. (2012) **Inequality and Instability**, New York: Oxford University Press
- Gandhi V. P. (1987) **Supply-Side Tax Policy, International Monetary Fund**, Washington, D.C.
- Güngen, A. R. (2015) “Çevresel Finanslaşma ve Devletin Rolü”, **Finanslaşma, Devlet ve Politik İktisat**, (der. H. Mihci), İstanbul: NotaBene Yayınları, 17-40.
- IMF (2010) **World Economic Outlook**.
- Jessua, C. (2001) **Kapitalizm** (çev: I. Ergüden), Ankara: Dost Kitapevi Yayınları
- Kindleberger, C. P. Ve Aliber, R. Z. (2012) **Finansal Krizler Tarihi**, (çev. Ü. Şensoy), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- Kozanoğlu, H. (2009) **Küresel Krizin Anatomisi**, İstanbul: Agora Kitaplığı
- Maddison, A. (2007) **Contours of the World Economy 1-2030 AD**, New York: Oxford University Press

- Magdoff, F. Ve Yates, M. D. (2009) **The ABCs of The Economic Crisis**, New York: Monthly Review Press.
- Milanovic, B.(2016) **Global Inequality**, London: The Belknap Press of Harvard University Press
- Panitch, L. Ve Gindin, S. (2010) “Capitalist Crisis and The Crisis This Time”, **Socialist Register 2011: The Crisis This Time**, Vol:47, 1-20.
- Panitch, L. Ve Gindin, S (2012) **The Making of Global Capitalism**, Verso, London.
- Posner, R. A. (2009) **A Failure of Capitalism**, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press
- Roubini, N. Ve Mihn, S. (2010) **Crisis Economics**, New York: The Penguin Press
- Shaikh, A. (2010) “The First Great Depression of The 21st Century”, **Socialist Register 2011: The Crisis This Time**, (Ed: Leo Panitch, Grek Albo and Vivek Chibber), 42-63.
- Shaikh, A.(2016) **Capitalism: Competition, Conflicts, Crisis**, New York: Oxford University Press
- Sönmez, M. (2012) **Neler Oluyor Hayatta**, İstanbul: NotaBene Yayınları
- Steger, M. B. (2004) **Küreselleşme**, (çev: A. Ersoy), Ankara: Dost Kitapevi Yayınları.
- Stiglitz, J. E. (2012) **The Price of Inequality**, New York: W.W. Norton & Co.
- T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı , <https://www.hazine.gov.tr> (29.10.2016)
- T.C. Maliye Bakanlığı, **İlgili Yıllar Bütçe Gerekçeleri**.
- T.C. Merkez Bankası (2008) **Finansal İstikrar Raporu**, Ankara.
- T.C. Merkez Bankası, **İlgili Yıllar Dökümleri**, www.tcmb.gov.tr (01.12.2016)
- The Guardian, <https://www.theguardian.com/uk/2009/jul/26/monarchy-credit-crunch> (28.10.2016)
- Tolstoy, L. N. (2002) **Anna Karenina**, (çev: E. Altay), İstanbul: İletişim Yayınları
- TÜİK, **İlgili Yıllar Dökümleri**.
- Yeldan, E. (2013) **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi**, İstanbul: İletişim Yayınları

